

А.В. Демченко

*кандидат філологічних наук,
доцент, завідувач кафедри
української літератури
Херсонського державного
університету*

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОБРАЗУ-СИМВОЛУ РИБИ У РОМАНІ «МОСКОВІАДА» ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА

Романістика Юрія Андруховича насичена образами-символами, роль і функції яких розкривають глибинний зміст і підтекст його творів. В українському літературознавстві питанню дослідження творчого доробку Ю.Андруховича присвячені наукові роботи Н.Білоцерківець, Я.Голобородька, Т.Гундорової, Н.Зборовської, Л.Калинської, С.Лизлової, Л.Печерських та ін.

Мета нашої статті – дослідити значення символу риби та з'ясувати його семантичне поле у романі «Московіада» Юрія Андруховича.

Основну увагу з точки зору розгляду символів у романі «Московіада» привертає образ риби. Поряд зі змією, риба – один із найдавніших символів.

Існують легенди (записи яких збереглися в античних храмах), згідно з якими людська раса походить від створінь, які нагадують амфібій. Їхні тіла були вкриті лускою й дихали вони через зябра. У низці міфів риби виконують функцію деміурга, тобто беруть участь у створенні світу: наприклад, риба приносить із дна першоствореного океану мул, з якого створюється суходіл, або ж служить опорою землі [6].

«Символ риби має довгу та виразну передісторію, особливо на Близькому та Середньому Сході - від вавилонського рибоподібного бога Оаннеса та його жерців, що вдягали риб'ячу шкіру; сакральних рибних трапез, що входили до культу фінікійської богині Деркетто-Атаргатіс, до темних місць надпису Аверкія» [6]. Діапазон цього символу – від риби-

рятівниці Ману у віддалених куточках Індії до євхаристичних свят, що святкувалися «фракійськими вершниками» у Римській імперії. У широкому сенсі риба є істотою, що наділена психікою, або уособлює «рух, що проникає», наділений силою збільшувати нахили підсвідомого.

Широке використання цього символу в давніх церемоніях і священних текстах, у фольклорі, в зображеннях та орнаментах, історично засвідчене існування багатообразних культів риби, віддзеркалення символу риб у зодіакальній системі свідчить про приналежність образу Риби до фундаментальних архетипів. Актуальність цього образу підтверджується і сучасною художньою практикою, і широким матеріалом психоаналітичних досліджень.

Як уже зазначалося, символ риби є прадавнім, багатозначним, загадковим та священним. У багатьох міфологічних сюжетах риба стає творцем світу. Деякі народи вважали, що риба або три риби, служили опорою для землі (в японців та народів Євразії). Роль Риби в походженні світу в уявленнях деяких народів була ще більш визначальною, у них Вселенські риби були основою для моделі світу, у слов'ян такою вселенською рибою був Виз. Інші народи вірили в те, що перші люди народжені рибами. Риба у народів Африки вважалася втіленням душ померлих, представником царства мертвих, а в кельтів символом мудрості. У багатьох народів риба є символом життя та плодючості [4].

У широкому сенсі риба є істотою, що наділена психікою, або уособлює «рух, що проникає», наділений силою збільшувати нахили підсвідомого. Якщо взяти до уваги це тлумачення, то стає зрозумілим, яким чином він припасований до сюжету «Роману жахів», як називає «Московіаду» сам автор. Адже головний герой Отто фон Ф., наївний та вразливий, зберіг у собі природу дитини. Він відкидає реальність на користь своїх мрій та фантазій.

Риба має безліч значень, що відображають істотні аспекти її природи, як у духовному, так і в матеріальному планах, вона вважалася посередником між небом і землею, «птахом землі». Була також символом жертви. Шанувалася як священна в різних традиціях. У багатьох азійських народів заборонялося

вживання риби в їжу.

У Вавилоні, Фінікії, Ассирії і Китаї була символом духовної плідності. Пізніше стала символом поглиблення внутрішнього життя, що ховається під поверхнею речей, а також знаком підняття життєвої сили. Інший сенс несла в собі рибна символіка в Єгипті. Тут вона асоціювалася із безталанням, уособлювала злочин, страх, домагання.

Символ риби є амбівалентним, а тому трактується і як символ життя, плодючості, і як символ смерті, певного представника царства мертвих. Саме в останньому значенні виступає цей символічний образ у романі Ю.Андруховича «Московіада», підсилюючи картину розпаду імперії: «Його [рубель] тобі воздають у вигляді риби, безрадісної сірої мертвої риби, якої б ти ніколи не вживав, коли б мав право без неї отримати своє пиво. Але права такого в тебе нема. Риба - це перепустка до пивного причастя, сакральний і смердючий символ, збережений ще, можливо, з часів раннього християнства» [1, с.27], «Зранку нічого не ївши, крім кількох плавників мертвої риби з пивбару на Фонвізіна» [1, с.41]. В африканських народів риба вважалася втіленням душ померлих, певним представником царства мертвих. У мандеїв рибу їдять ритуально під час обрядів, пов'язаних із мертвими. В Китаї, Індії і деяких інших ареалах Риба символізує нове народження; тому її образ часто використовують у поховальних ритуалах. У римлян риба теж означає поховання, життя в іншому світі. Українці й білоруси називають одну з риб мареною, у давніх слов'ян це означало царицю Смерті [3].

Наратив роману побудований як подорож українського поета Отто фон Ф. у потойбічний світ, фактично до царства мертвих. Часом риба актуалізує образ водного чудовиська. Таким же втіленням смерті, темряви є і біблійний Левіафан. Левіафан зображується в Біблії як страшна потвора, наділена величезною силою, якої жахаються і від якої ховаються навіть найбільші силачі: «А тим часом (...) двоє місцевих зарізяк мотлошать стару бабу, видираючи в неї з рук торбинку... Більші риби пожирають менших» [1, с.32]. Риби відзначаються мудрістю і хворобливістю, вони мовчазні й прагнуть

самотності. Водночас риби - то знак зради, таємниці, таємної смерті. Серед апостолів рибою був Іуда. Але вчинок Іуди – це теж необхідність, без цього Ісус не зміг би виконати свою місію. В цьому значенні риби часто виступають жертвами, але їх жертвність не така чиста, вона проходить через бруд, як, власне, і було з Іудою [3].

У романі часто зустрічається образ-символ риби сома, при чому це сом «доісторичний»: «...і хтось навіть дарує тобі загорнутого в газету мовчазного доісторичного сома» [1, с.38].

Старий великий сом – символ поважності віку, тому що ця риба ні на що не придатна, поки досить не виросте й не постаріє. «Знаходиш щось велике і пласке, загорнуте в газету «Литературная Россия». Якась рибина з вусами. Сом!» [1, с.78]. Сом – риба хижа, витривала і живе досить довго. У романі «Московіада» цей образ символізує також своєрідну перепустку із світу «чужого» до світу «свого». До речі, один із варіантів деміургічної функції Риби виявляється у легендах і міфах про потоп, в яких Риба виступає як рятівник життя [8]. Також саме через свій характер риби позначають кінцевий момент, містять у собі початок нового циклу. Подвійний аспект цього символу ясно виражений у самому знаку зодіаку, складеному з двох риб, розташованих паралельно, що дивляться у різних напрямках: ліва риба вказує напрям інволюції або початок нового циклу в світі проявів, тоді як риба, обернена праворуч, вказує на напрям еволюції – вихід із циклу [5].

У ранньому християнстві риба була прийнята як символ Христа багатьма Отцями церкви. Знак риби був першою монограмою Христа. Потайне грецьке ім'я Ісуса означає «риба». Саме брати-рибалки стали першими учнями Ісуса, який сказав їм, що вони будуть «ловцями людей». Віруючі, учні Христа, як і він сам, уподібнювалися риbam, які перебувають у безпеці лише у «воді вчення». Хрестильниця досить рано стала уподібнюватись рибному садку (piscina). Три переплетених риби або три риби з однією головою символізують Трійцю.

Прихід Христа пов'язувався з астрологічною ерою Риб. Ісус «народився

як перша риба ери Риб і був приречений померти як останній агнець ери Овна, що наближується до свого завершення» (К.Г.Юнг) [6].

У «Московіаді» образ-символ риби можна трактувати як символ оновлення й очищення цього бездуховного світу: «Хай плавають окуні в ожилых московських водах» [1, с.57]. Жива риба, яка плаває у воді, означає також і самого Христа.

Риби населяють води й у глибинній психології розглядаються як символи несвідомого, втілення тих структур особистості, які взаємодіють із родючістю й життєдайними силами її внутрішніх, «материнських світів».

Отто фон Ф., пустивши собі кулю в голову, відбув таким чином друге народження. Повертаючись в Україну, головний герой замість квитка подарував провіднику потяга рибу сома, яка виступає у даному разі символом жертви: «Усе, що я міг запропонувати провідникові, - це обважнілого напівживого сома, який невідомо звідки взявся у мене в торбі й невідомо що в ній робив» [1, с.136]. У багатьох міфологічних сюжетах, де гігантська риба (або кит) проковтує, а потім випускає героя (як, наприклад, в міфі про Іона), риба виступає як певний еквівалент нижнього світу, царства мертвих. Ці сюжети символізують процес ініціації, відродження після символічної смерті [6].

У загальних тричленних (по вертикалі) міфологічних схемах всесвіту риби служать основним зооморфним класифікатором нижньої космічної зони і протиставляються птахам як класифікаторові верхньої зони і (менш виразно) великим тваринам, які символізують середню космічну зону. На підставі зображення Риб можна зробити висновок про прагнення поміщати такі образи внизу (над Рибами знаходиться зображення, що інколи тлумачиться як голова птаха) [8].

У іншому сенсі риба є уособленням тих психічних сил людини, які прагнуть заперечити, за словами Маркузе, «тиск репресивної цивілізації» та вийти на поверхню, пробитися крізь товсту луску формальностей, загальноприйнятих норм, стандартів, крізь раціоналізовану дійсність. Риба

символізує прагнення до безпосередності життя у мрії та сні [7].

Якщо ж узагальнити й підсумувати всю символіку риби у романі «Московіада», то на перший план висувається риба як творець, риба, що несе спасіння. Це стосується і як героя роману Ю.Андруховича, так і певною мірою його самого. Можна провести паралель з автором: Юрій Андрухович – риба за знаком зодіаку, він є творцем аналізованого нами постмодерного тексту. Як бачимо, символ риби дуже багатозначний і часом досить суперечливий. Таким чином, дослідження символів у романістиці Ю.Андруховича здатне не тільки показати багату мистецьку палітру автора, а й має досить велику перспективу.

Література:

1. Андрухович Ю. Московіада. Роман жахів / Ю. Андрухович. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. – 140 с.
2. Энциклопедия символов, знаков, эмблем / Сост. В. Андреева и др. – М.: Локид; Миф. – 576 с. – («AD MARGINEM»).
3. <http://ninenine.narod.ru/fishsymbol.htm>
4. http://visitlviv.net/event/ua/4623_ryba
5. <http://www.alterego.com.ua/gallery/pict/fish.html>
6. <http://www.newacropolis.org.ua/ua/interesting/symbols/?DETAIL=3214>
7. <http://www.rastko.org.yu/rastko-ukr/umetnost/kulakov-ribakustrica.html>
8. myfhology.narod.ru

Анотація

А.В. ДЕМЧЕНКО. ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОБРАЗУ-СИМВОЛУ РИБИ У РОМАНІ «МОСКОВІАДА» ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА

У статті розглядається міфопоетична модель світу Ю. Андруховича у романі «Московіада». Основна увага приділяється оригінальній авторській інтерпретації символічного образу риби.

Ключові слова: міфопоетика, архетипний образ, символ.

Ключевые слова: мифопоэтика, архетипный образ, символ.

Key words: mythopoetics, archetype image, symbol.

Демченко А.В. Інтерпретація образу-символу риби у романі «Московіада» Юрія Андруховича // Алла Демченко. Матеріали за 8-а міжнародна научна конференція, «Научният потенциал на света». – 2012. – Том 11. Филологічні науки. Софія. «Бял ГРАД-БГ» ООД – С. 63-67.